

УДК 657.1 (100)

КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМ ТА МОДЕЛЕЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Гейср Е. С.

В статті проведено аналіз існуючих класифікацій систем та моделей бухгалтерського обліку, наданих зарубіжними та вітчизняними вченими на різних етапах економічного розвитку, проаналізовано класифікаційні ознаки, досліджено схожі риси та відмінності систем обліку у різних країнах. З урахуванням сучасного стану розвитку економіки на основі порівняльного аналізу запропоновано розширити класифікацію систем обліку, визначено характерні риси системи бухгалтерського обліку в Україні та інших постсоціалістичних країнах.

Ключові слова: система бухгалтерського обліку, класифікація, класифікаційні ознаки, державне регулювання,

оподаткування, міжнародні стандарти фінансової звітності.

ВСТУП

Формування систем бухгалтерського обліку в різних країнах світу відбувалось під впливом багатьох соціальних, економічних, правових та інших факторів. Серед них: якісний та кількісний склад інвесторів, кредиторів та інформаційні зв'язки підприємства з ними; правове регулювання обліку; міжнародні політичні та соціально-економічні відносини; ступінь узгодженості фінансового і податкового обліку; вплив інфляційних процесів; рівень соціально-економічного розвитку країни та ін.

Оточуюча середа суттєво впливає на систему бухгалтерського обліку, тому в країнах зі схожими соціально-економічними умовами схожими є і системи обліку. Але в різних країнах системи обліку різняться за організаційною побудовою, складом і кількістю об'єктів та суб'єктів, ступенем сумісності облікової інформації, можливістю задовольняти потреби різних груп користувачів.

Відмінності принципів і правил бухгалтерського обліку у різних країнах впливають на інформацію фінансової звітності, викликають її розбіжності, що ставить під сумнів її надійність. Це стримує процес інвестування, гальмує потік капіталів, зменшує ділову активність у бізнесі [1]. Приклад результату відмінностей у практиці бухгалтерського обліку навів Д'Ільєрс ще у 1990 році. Показник прибутку на акцію, розрахований для однієї компанії за правилами різних систем обліку, дав різні результати: за німецькими правилами він складав 3 ЕКЮ, за французькими – 4 ЕКЮ, за британськими – 6 ЕКЮ.

З метою запобігання таких ситуацій необхідно чітко визначити характерні риси систем бухгалтерського обліку в різних країнах, розуміти їх відмінності, класифікувати системи та моделі бухгалтерського обліку на основі аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів з метою гармонізації національних систем обліку.

Особливості формування систем обліку у зарубіжних країнах та в Україні, їх класифікацію за різними ознаками, необхідність та можливість їх зближення, гармонізації досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені І.Бенько, Ф.Бутинець, С.Голов, О.Губачова, М.Кужельний, М.Лучко, С.Мельник, Л.Нищенко, О.Амат, Дж.Блейк, Х.Гернон, Д.Мітчел, Г.Мюллер, Б.Нідлз, К.Ноубс, В.Палій, М.Ткач, В.Ткач, Я.Соколов та інші.

З урахуванням розвитку світової економіки постають нові питання, пов'язані з вивченням зарубіжного досвіду створення і функціонування систем бухгалтерського обліку, його використанням при побудові системи обліку в Україні. Потребують подальшого розвитку класифікаційні ознаки систем і моделей бухгалтерського обліку, їх властивості, можливості використання зарубіжного досвіду в Україні, визначення характеристик та напрямів розвитку системи обліку в Україні.

Метою даної статті є удосконалення класифікації систем і моделей бухгалтерського обліку на сучасному етапі розвитку економіки на основі їх порівняльного аналізу, визначення основних рис системи обліку в Україні та напрямків її розвитку.

**1 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА
КЛАСИФІКАЦІЯ СИСТЕМ ТА МОДЕЛЕЙ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗА
РІЗНИМИ ОЗНАКАМИ**

Дослідження щодо класифікації моделей бухгалтерського обліку і звітності проводиться у зарубіжних країнах з початку ХХ століття. Належна класифікація моделей бухгалтерського обліку, на думку професора К.Ноубса [2]:

- сприятиме більш точному визначенню схожих та відмінних рис систем бухгалтерського обліку і звітності у різних країнах;
- зможе допомогти у встановленні в країні бухгалтерської справи та обрати модель, яка найбільш підходить для компаній у цій країні;
- буде хорошим пізнавальним інструментом, який надає чудову можливість сфокусуватися на «провідних країнах», кожна з яких є прикладом підходу до формування моделі фінансового обліку і звітності певного типу;
- дозволить спеціалістам з бухгалтерського обліку передбачити, виходячи з досвіду застосування типової моделі, з якими проблемами може зіштовхнутись країна, в якій діє або починає розвиватись така ж модель.

Першу спробу класифікувати системи бухгалтерського обліку зробив Г.Р.Хетфілд. У 1911 р. він виділив та описав три типи моделей систем бухгалтерського обліку: американську, британську і континентальну. Критерії класифікації ним визначені не були.

Існують і більш розширені класифікації. Так, Американська бухгалтерська асоціація у 1977 році виділяє вісім класифікаційних ознак: політична система, економічна система, рівень економічного розвитку, мета фінансової звітності, авторство облікових стандартів, принципи і рівень професійної підготовки і сертифікації, система контролю за виконанням професійних і етичних стандартів, користувачі облікової інформації. За зонами впливу було запропоновано виділення п'яти зон: британської, франко-іспансько-португальської, німецько-голандської, американської, комуністичної.

З 1978 по 1990 роки розробкою класифікацій систем бухгалтерського обліку займався К.Ноубс, на думку якого класифікацію можна провести наступним чином: країни слід поділити на країни мікрорівня та країни макрорівня [2].

Для країн мікрорівня є характерними: англосаксонське загальне право; сильна, багаточисельно бухгалтерська професія; розвинуті ринки капіталу; орієнтація обліку на справедливе представлення інформації і потреби акціонерів; відокремлення податкових правил і фінансового обліку; пріоритет змісту над формою; професійні стандарти. В цій групі можна виділити країни, що орієнтовані на англійську практику, та країни, для яких більш характерною є американська практика обліку, що є більш деталізованою.

Для країн макрорівня є характерними: романське (кодифіковане) право; слабка, мало чисельно бухгалтерська професія, що тільки формується; нерозвинуті ринки капіталу; регламентування фінансового обліку законодавством і його орієнтація на кредиторів; орієнтація на оподаткування; превалювання юридичної форми над економічним змістом.

Країни макрорівня також розділяються на групи в залежності від тих чи інших характеристик. Наприклад, у Франції, Бельгії, Іспанії і Греції детальні правила обліку визначаються Планами рахунків, в Німеччині облік регулюється законами (Торговим кодексом), у Швеції сильно впливає держава, яка займається економічним плануванням і збирання податків.

Можна відмітити загальну тенденцію руху країн другої групи (макрорівня) у напрямку країн першої групи (мікрорівня). З початку 90-х років ХХ століття великі компанії у деяких країнах другої групи почали користуватись правилами, що визнані у міжнародному масштабі (US GAAP, IFRS) для складання консолідованої звітності (наприклад, більшість великих компаній Німеччини складають звітність за міжнародними або амери-канськими стандартами). З 2005 р. ЄС прийняло рішення про обов'язкове застосування МСФЗ компаніями країн – членів ЄС для складання консолідованої звітності.

Українські вчені М.Лучко та І.Бенько виділяють шість національних та міжнародних бухгалтерських систем залежно від географічного положення, організаційної побудови, принципів побудови плану рахунків та мети облікової системи: країн Східної Європи, країн Європейського Союзу, англосаксонську систему, французьку систему, систему країн Африканського Союзу та систему Організації Об'єднаних націй [3]. Метою більшості облікових систем є відображення збільшення прибутку підприємств, за виключенням систем країн Східної Європи, де облік націлений на зниження собівартості.

Російські вчені В.І.Ткач та М.В.Ткач у порівняльному аналізі національних та між-національних бухгалтерських систем виділяють ознаку „кількість рівнозначних способів визначення прибутку”. Потреби різних зацікавлених осіб в обліковій інформації про фінансові результати діяльності, ступінь узгодженості бухгалтерського обліку з податковим законодавством вимагають визначення прибутку за різними правилами. Кількість способів може змінюватись від 1 (у країнах Східної Європи) до 4 (у Франції) [4].

На думку американських вчених Мюллера Г., Гернона Х., Мінка Г., не існує і двох країн з ідентичними системами обліку. Відношення країни до одного кластеру (класифікаційної групи) передбачає не тільки схожі риси, але й певні відмінності у бухгалтерській практиці. Тем не менш, групування може бути проведене [5]. Із наведених класифікацій систем бухгалтерського обліку виділяють кілька моделей обліку.

Британо-американська модель. Основні принципи цієї моделі були розроблені у Великобританії і США. Великий внесок в її розвиток внесли Нідерланди. Така модель зорієнтована на інформаційні запити інвесторів і кредиторів. Потреби державних органів, у тому числі податкових, знаходяться за межами фінансового обліку та звітності.

У країнах, що використовують цю модель, добре розвинуті ринки цінних паперів, де більшість компаній знаходять додаткові джерела фінансових ресурсів. Значна увага приділяється визначенню реального фінансового результату діяльності. Система професійної освіти відповідає високим стандартам, що розповсюджується як на бухгалтерів, так і на користувачів облікової інформації. У цих країнах

розташовані штаб-квартири багатьох ТНК. Здійснюється вплив на інші країни світу. Є характерним високий економічний рівень розвитку та низький рівень інфляції, а також те, що держава, уряд країни практично не впливають на звітність і діяльність підприємств.

Континентально-європейська модель. Використовується у Старому світі, Європі і тих країнах, які були колоніями цих країн. Економіка таких країн характеризується низьким рівнем інфляції, великим впливом держави на діяльність підприємств.

Післявоєнний економічний підхід, зріст промисловості в Європі сприяв створенню ТНК, що вимагало єдиного підходу до облікових правил. Цієї моделі дотримуються більшість країн Європи. В них бізнес має тісні зв'язки з банками, які задовольняють фінансові запити компаній. Бухгалтерський облік регламентується законодавчо, відрізняється значною консервативністю та високим рівнем втручання держави в облікову практику. Орієнтація на управлінські запити кредиторів не є пріоритетним завданням обліку. Навпаки, облікова практика спрямована, перш за все, на задоволення вимог державних органів, особливо щодо оподаткування, у відповідності до національних макроекономічних планів. Фінансовий результат діяльності визначається за правилами, встановленими податковим законодавством.

Південноамериканська модель. Застосовується у країнах Південної Америки, деяких країнах Африки. Це країни з високим рівнем інфляції і з малим впливом держави на звітність, на діяльність підприємств. За виключенням Бразилії, державною мовою якої є португальська, ці країни об'єднує загальна мова – іспанська, а також спільне минуле. Основною відмінністю цієї моделі є перманентне коригування облікових даних на темпи інфляції. Облік орієнтований на потреби державних органів, а методики обліку достатньо уніфіковані. Інформація, яка необхідна для контролю над виконанням податкової політики, також докладно відображається в обліку та звітності.

Однією з „молодих” моделей бухгалтерського обліку є ісламська модель. Вона знаходиться під величезним впливом релігійних поглядів, має ряд особливостей. Наприклад, заборона отримання дивідендів як прибутку. Ринковим цінам віддається перевага при оцінці активів та зобов'язань компаній. Вважається, що така модель ще не досягла того рівня розвитку, який мають описані вище моделі [6].

Ще одна модель, що отримує все більший розвиток, – інтернаціональна модель. Вона витікає з потреб у міжнародній узгодженості обліку, перш за все в інтересах ТНК та іноземних учасників міжнародних фондових ринків. Тільки незначна кількість великих корпорацій можуть зараз стверджувати, що їх річні фінансові звіти відповідають міжнародним обліковим стандартам. При цьому в якості міжнародних стандартів керівництва корпорацій можуть використовувати або загальноприйняті національні стандарти США (US GAAP), або Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS), або стандартну практику фінансового обліку і звітності будь-якої великої ТНК.

При визначенні світових моделей бухгалтерського обліку також необхідно врахувати той факт, що значна кількість країн сьогодні знаходиться на шляху реформування національних систем обліку. Це країни, що утворились на території колишнього Радянського Союзу, інші країни, що відносились до так званого „соціалістичного табору”. Вони мають свою специфіку політичного, економічного, соціального розвитку. Країни постсоціалістичного простору, до яких відноситься і Україна, сьогодні стоять на шляху побудови ринкових відносин, прагнуть змінити існуючі системи обліку. В Україні, Російській Федерації та інших країнах були прийняті законодавчі акти щодо реформування бухгалтерського обліку, поступово йде реалізація програм реформування. Тому доцільно виділити модель обліку країн постсоціалістичного простору, яка має свої специфічні риси, перш за все це стосується регулювання з боку держави.

2 ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ СНД, ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Система обліку в Україні, як і в інших країнах, що утворились на території колишнього Радянського Союзу, має свої специфічні риси. Перехід економіки України на ринковий механізм господарювання, прагнення до вступу у Європейське співтовариство викликали необхідність суттєвих змін в системі бухгалтерського обліку, її адаптації до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Економіка країн, що знаходяться на території колишнього Радянського Союзу, на сучасному етапі перебуває в стані реформування, якому властиві розвинені ринкові відносини, державне регулювання, соціальна орієнтація. Всі ці сторони економіки взаємо-пов'язані і взаємообумовлені, тому мають розвиватися цілеспрямовано і одночасно. Вплив на ринкове середовище, на підприємницьку діяльність для створення необхідних умов для реалізації політики економічного зростання – мета державного регулювання. Регламентация бухгалтерського обліку і фінансової звітності з боку держави забезпечує інформаційну інфраструктуру національної економіки. Національна система бухгалтерського обліку дозволяє вирішити певні практичні та стратегічні задачі розвитку економіки країн з врахуванням використання пріоритетного напрямку.

У постсоціалістичних країнах традиція державного управління обліком поступово змінюється на державне регулювання. Вивчення законів про бухгалтерський облік десяти таких країн показало, що суб'єктом регулювання є певний державний орган, уповноважений урядом. При цьому в країнах, які створюють власну нормативну базу, тобто мають національну систему бухгалтерського обліку, в

компетенцію регулюючого органу віднесене створення методологічного та методичного забезпечення та його затвердження. Лише Вірменія та Україна за державним органом визначили затвердження національної нормативної бази, не уточнивши, хто має її розробляти. В країнах, які визначили методологічною основою системи обліку МСФЗ, за державними органами закріплено створення методичного забезпечення та умов для їх впровадження. Казахстан та Киргизія включили в компетенцію державного органу взаємодію (Казахстан), а також співпрацю та регулярне консультування (Киргизія) з професійними організаціями бухгалтерів та аудиторів з питань бухгалтерського обліку та звітності [7].

У Концепції розвитку бухгалтерського обліку та звітності в Російській Федерації на середньострокову перспективу висловлені концептуальні основи державно-суспільного регулювання обліку. Аналіз функцій державної влади та професійного співтовариства відповідно до цього документа показує, що при такій моделі регулювання за державою залишається рішення ключових питань: визначення державної політики у сфері обліку, вдосконалення правових основ, прийняття нормативного забезпечення, державний контроль дотримання законодавства у сфері бухгалтерського обліку. Існує Податковий кодекс, який суттєво впливає на систему обліку на підприємствах.

Слід зазначити, що концептуальні основи державного регулювання бухгалтерського обліку в країнах колишнього Радянського Союзу знаходяться ще у стадії становлення. З цієї причини правове забезпечення цього процесу є недосконалим. Прикладом цього є ситуація в Україні: у положеннях основного документу, що встановлює правові основи регулювання, організації та ведення бухгалтерського обліку, - Закону "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" - є певні суперечності, неузгодженості, а деякі важливі аспекти не висвітлені зовсім. В Україні при формуванні системи обліку слід дотримуватись жорстких норм податкового законодавства. Держава намагається впливати на підприємства через оподаткування. Фінансовий результат діяльності підприємств визначається кількома способами для різних користувачів. Практично не розвинутим є ринок цінних паперів, залучення інвестицій є дуже складним.

Все це дає підстави говорити про відповідність системи обліку в Україні та інших постсоціалістичних країнах континентальній моделі. Але такі особливості, як невисокий рівень соціально-економічного розвитку країни, достатньо високий, нестабільний рівень інфляції, недосконале правове регулювання не дозволяють вважати, що в Україні використовується континентальна модель бухгалтерського обліку. Крім того, як вже відмічалось, спостерігається тенденція руху у напрямку системи обліку з мікроекономічним підходом, тобто орієнтована на підприємство. Це ще раз доводить, що системи обліку країн постсоціалістичного простору, мають бути виділені в окрему модель обліку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження свідчить, що класифікація систем бухгалтерського обліку, якій вітчизняні та зарубіжні вчені приділяють багато уваги, сприяє точному визначенню відмінних рис систем обліку і звітності у різних країнах та допомагає обрати модель, яка найбільш підходить для конкретної країни. Це має особливе значення для того, щоб передбачити, виходячи з досвіду застосування типової моделі, з якими проблемами може зіштовхнутись країна, в якій діє або починає розвиватись така ж модель.

Різні соціальні, політичні, економічні умови породжують різні ідеї та їх реалізацію в теорії і практиці обліку. В країнах зі схожими соціально-економічними умовами і системи обліку є схожими. Важливими класифікаційними ознаками слід вважати політичну та економічну системи, рівень економічного розвитку, ступінь державного регулювання, мету фінансової звітності, участь професійних організацій у розробці облікових стандартів, принципи і рівень професійної підготовки і сертифікації, користувачів облікової інформації, ступінь узгодженості бухгалтерського обліку з оподаткуванням.

Національна система бухгалтерського обліку дозволяє вирішити певні практичні та стратегічні задачі розвитку економіки країн. Система обліку створюється для досягнення певних цілей, і до тих пір, доки ці завдання виконуються, основні принципи, що закладені у конкретну систему обліку, залишаються незмінними.

Розвиток економічних відносин потребує перегляду класифікації систем обліку. На сучасному етапі розвитку світової економіки актуальним є розподіл систем бухгалтерського обліку на ті, що базуються на макро- та мікроекономічному підході. Сьогодні існують британо-американська, континентально-європейська, південноамериканська моделі обліку, що вже давно виділені вченими, також відносно „молоді” моделі - ісламська, інтернаціональна. Проведене дослідження доводить необхідність виділення моделі, що характерна для країн постсоціалістичного простору, з певними рисами, які не дозволяють віднести системи обліку у таких країнах до жодної з названих вище моделей.

Різноманітність класифікації систем бухгалтерського обліку породжує актуальну на сьогодні проблему гармонізації обліку. Чисельні країни, особливо ті, що розвиваються, країни постсоціалістичного простору, основою системи обліку обрали МСФЗ.

Система обліку в Україні має специфічні риси. Ринкові перетворення в Україні викликали необхідність суттєвих змін в системі бухгалтерського обліку. Сьогодні державне регулювання, вплив податкового законодавства наближає систему обліку в Україні до континентальної моделі, але для усунення впливу негативних факторів необхідно сформувати чітку концепцію розвитку національної системи обліку, що і визначає перспективи подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губачова О.М., Мельник С.І. Облік у зарубіжних країнах: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
2. Nobes, C. International Classification of Financial Reporting.- Croom Hall, 1983
3. Луцко М.Р., Бенько І.Д. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: Навч. посібник. - К.: Знання, 2006. – 311 с.
4. Ткач В.И., Ткач М.В. Международная система учета и отчетности. – М.:Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
5. Мюллер Г., Гернон Х., Мінк Г. Учет: международная перспектива: Пер.с англ. – 2-е изд., стереотип. – М.: «Финансы и статистика», 1996. – 136 с.
6. Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах. – Житомир: ПП "Рута", 2002. – 544с.
7. Ловінська Л.Г. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні /Л.Г. Ловінська, І.Б. Стефанюк. - К.: НДФІ, 2006. - 240с.

[Гейср Елеонора Станіславівна](#), к.е.н., доцент, кафедра бухгалтерського обліку, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського тел. +380503679039, e-mail: eleonorag@inbox.ru